

نقد آرم (نشانه)، بر پایه‌ی کهن‌الگوهای آنیما «روان زنانه» و آنیموس «روان مردانه» بر اساس تئوری کارل گوستاو یونگ مطالعه موردی: آرم‌های آب و فاضلاب، آتش‌نشانی

اصغر فهیمی فرا^۱، آرزینا شکوهی‌زادگان^۲

^۱دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

^۲دانشجوی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۱/۲۰، تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۴/۲)

چکیده

برخی از کهن‌الگوها مانند مادینه روان (آنیماس) و نرینه روان (آنیموس)، جنبه فعال‌تری دارند. منظور از آنیما، توصیف جنبه‌های زنانه ضمیر ناخودآگاه یک مرد است و همچنین آنیموس، برای توصیف صفات مردانه یک زن به کار می‌رود. این کهن‌الگوها می‌توانند در قالب یک فرم بصری بروز کنند و به طور مستقیم یا غیرمستقیم، در طراحی آرم یا نشانه تاثیر داشته باشند. پژوهش حاضر، به روش توصیفی-تحلیلی است. گردآوری داده‌ها با استفاده از اسناد و منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. هدف از این پژوهش، بررسی و نقد کهن‌الگویی دو آرم آب و فاضلاب و آتش‌نشانی، بر اساس دو کهن‌الگوی آنیما و آنیموس است. طراحی آرم به عنوان یک بیان تصویری که سابقه‌ای کهن دارد، خود نیز بیان نمادینی است که می‌تواند نمادهایی را به همراه داشته باشد که برگرفته از اسطوره‌ها، کهن‌الگوها و افکار اجدادیمان است. به موازات این امر، وجود کهن‌الگوهایی همچون آنیما و آنیموس، ممکن است در طراحی آرم‌ها تاثیرگذار باشد. ضمن تجزیه و تحلیل کهن‌الگویی آرم‌های آب و فاضلاب و آتش‌نشانی بر اساس تئوری یونگ، می‌توان نتیجه گرفت که در آرم آب و فاضلاب، تأثیر کهن‌الگوی آنیما و آرم آتش‌نشانی، تأثیر کهن‌الگوی آنیموس مشاهده می‌شود.

واژه‌های کلیدی

کهن‌الگو، آنیما، آنیموس، آرم، آب و فاضلاب، آتش‌نشانی.

مقدمه

دارند ممکن است به صورت نمادها یا نشانه‌ها و به طور مستقیم یا غیرمستقیم در طراحی آرم^۲ یا نشانه^۳ تاثیر داشته باشند که با شناخت و بررسی این دو کهن‌الگو^۴، و همچنین شناخت اشکال و فرم‌های بصری مورد استفاده در آرم‌ها، می‌توان معنا و مفهومی را که طراح از طریق زبان و الفبای تصویر خلق می‌کند را، عمیق‌تر دریافت کرد. سوال بنیادی که این پژوهش سعی در پاسخ دادن به آن دارد، این مسئله است که کهن‌الگوهای آئیمو و آئیموس چگونه در طراحی یک آرم می‌توانند تاثیرگذار باشند و چه رابطه‌ای بین فرم و شکل بصری آرم‌ها و این دو کهن‌الگو برقرار است؟ با توجه به اینکه یکی از بسترهای بروز کهن‌الگوها هنر است، بنابراین کهن‌الگوها می‌توانند در طراحی یک آرم که یک هنر و زبان تصویری است، بروز کند. از جمله‌ی این کهن‌الگوها، روان‌زنانه و روان‌مردانه هستند. برخی فرم‌ها و شکل‌های بصری، مفاهیم و پیام‌هایی را القا می‌کنند که به صورت نمادین در گذشته هم مورد استفاده بوده است. برای مثال مربع، نماد مردانگی و دایره، نماد زنانگی است. بنابراین اشکال و فرم‌ها ممکن است منشأ کهن‌الگویی داشته باشند که امروزه از آنها در طراحی آرم استفاده می‌شود. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری اطلاعات با استفاده از اسناد و منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. با توجه به چارچوب نظری پژوهش، تسلط داشتن بر مباحث نمادشناسی و اسطوره‌شناسی در این زمینه، امری بسیار مهم است، اما از آنجایی که اسطوره و تولید نماد، تاریخی به قدمت نخستین انسان دارد، لذا دستیابی به همه نمادها و بررسی آنها، بسیار زمان‌بر و دشوار بوده و رسیدن به حجم چنین اطلاعاتی، از محور این پژوهش خارج است. شینودا بولن کتاب‌های نمادهای اسطوره‌ای و روان‌شناسی زنان، همچنین نمادهای اسطوره‌ای و روان‌شناسی مردان، را بر اساس کهن‌الگوهای یونان باستان نوشته است. ذهنیت بولن در این دو کتاب، معطوف به تمدن و اسطوره یونان و غرب بوده است. پایان‌نامه‌ها و مقالاتی با رویکرد کهن‌الگویی آئیمو و آئیموس، بیشتر در حوزه‌های ادبیات و معماری صورت گرفته است؛ برای نمونه: اشرف خسروی در تحقیقی به تحلیل بخش اساطیری و پهلوانی شاهنامه، از دیدگاه روان‌شناسی تحلیلی یونگ پرداخته است. مهین پناهی نیز در مقاله‌ای، کهن‌الگوهای زایش رادر غزل‌های بیدل دهلوی مورد ارزیابی قرار داده است. پژوهش حاضر رویکرد نوینی است در خصوص بروز کهن‌الگوها در حوزه‌ی هنرهای بصری و منحصراً طراحی آرم که تاکنون به طور اختصاصی به این موضوع پرداخته نشده است. طراحی آرم که یک بیان تصویری است، خود می‌تواند بستری مناسب برای بروز کهن‌الگوها باشد و هدف از این پژوهش نیز، تحلیل و نقد کهن‌الگویی دو آرم گرافیکی اداره آب و فاضلاب و آتش نشانی است.

بشر اولیه که در دوران غارنشینی، با شکار روزگار خود را می‌گذراند، به منظور انتقال پیام، فکر و اندیشه خود، به حک علائم و نشانه‌های گرافیکی بر روی صخره‌ها پرداخت و از این طریق، ضمن انتقال معنا، امیال و اندیشه خود، قدم در حفظ جاودانگی و تثبیت خود برداشت. امروزه بیش از هر زمانی، ما از علائم برای انتقال عمیق‌تر معنا استفاده می‌کنیم. این علائم نظیر نشانه‌ها یا علائم تصویری موجود در مکان‌های عمومی، گرافیک محیطی و شهری است. به عنوان مثال بر روی بسته‌بندی‌ها، بیلبوردهای تبلیغاتی، وسایل نقلیه، بازارها، بازی‌ها، فضاهای مجازی مرورگرها و نرم‌افزارها، کامپیوترها و همچنین نشانه سازمانی یک شرکت، اداره، سازمان یا شخص، این نمادها و علائم به چشم می‌خورد. تمایل انسان به نمادپردازی، موجب شده تا اشیاء و اشکال مختلف را به کار گرفته و به نماد تبدیل کند و آنها را در مذهب و هنر استفاده کند. در هنرهای تصویری به ویژه طراحی گرافیک، هر شکل و فرمی می‌تواند القاکننده معنا و مفهومی خاص باشد. آشنایی با ویژگی‌های اشکال و فرم‌ها، موجب می‌شود تا طراح در بیان مفاهیمی که در ذهنش است، بهتر عمل کند و درک عمیقی از بیان و انتقال معانی مورد نظرش داشته باشد. طراحی نشانه، یکی از تخصص‌ها و زیرمجموعه‌ی طراحی گرافیک است. پیشینه این علم به زمان‌های بسیار دور مربوط می‌شود. زمانی که انسان غارنشین، مفاهیم ذهنی‌اش در رابطه با شکار را بر روی دیوارهای غار حکاکی می‌کرد و نقش می‌بست؛ تا از این طریق، مفاهیم واحدی را با هم قبیله‌ای خود به اشتراک بگذارد. به عنوان مثال هر یک از اشکال هندسی، دارای ویژگی بیانی خاص هستند و مبنای نمادهای خاص را شکل می‌دهند. مثلاً دایره می‌تواند نشانه‌ای از ابدیت، تکاپو و تکامل باشد، مربع نشانگر ثبات، زمین و خانه و امنیت است و مثلث می‌تواند علامت ربوبیت، هماهنگی و تناسب باشد. یکی از شیوه‌های نقد نشانه‌شناسی که دست‌آورد کارل گوستاو یونگ است، نقد کهن‌الگویی است. کهن‌الگوها، مجموعه‌ای از تصویرها و عواطف‌اند که زاینده ذهن و در واقع میراث جنبه‌های روانی ذهن هستند (اسماعیل پور، ۱۳۸۷، ۵۱). رویا، اسطوره، حماسه، داستان‌های عرفانی و عامیانه و به طور کلی آثار ادبی و هنری، جایگاه مناسبی برای ظهور کهن‌الگوها است. برخی کهن‌الگوها، تحول یافته‌تر از بقیه هستند، دو کهن‌الگوی مادینه‌روان^۱ و نرینه‌روان^۲، از این دست هستند. آنچه که از دو مفهوم مادینه‌روان و نرینه‌روان برداشت می‌شود این است که انسان‌ها اساساً حیواناتی دو جنسی هستند. بدین معنا که روان یک زن می‌تواند جنبه‌های مردانه (کهن‌الگوی نرینه‌روان) و روان یک مرد ممکن است جنبه‌های زنانه (کهن‌الگوی مادینه‌روان) را در خود پرورش دهد (شولتز، ۱۳۹۴، ۱۱۵). این دو کهن‌الگو، با توجه به اینکه ریشه در ناخودآگاه جمعی

تاریخچه

در قرون وسطی، در گروه ملکه آسمان‌ها یا به صورت کلیسا همانند مادر درآمد. در دوران جدید، آنیما در برخی از آثار ادبی و هنری دیده می‌شود (مورنو، ۱۳۷۶، ۶۱) و از طرفی می‌توان گفت آنیموس، نمایانگر جنبه‌های متفکر و منطقی روان زن است. آنیموس در خواب به شکل قهرمان، شاعر، رهبر معنوی و یا قاضی ظاهر می‌شود. همچنین به شکل عناصر هوا یا آتش نیز تجسم می‌یابد که شمشیر و یا آتش، سمبلی از آنهاست (اسنودن، ۱۳۹۲، ۱۳۷).

د- آرم (نشانه)

فرهنگ معین، واژه‌ی آرم را به زبان فرانسوی این گونه تعریف می‌کند: یک نشانه مشخص که معرف یک ارکان دولتی، اداره، مؤسسه، کارخانه و یا گروه خاص حقیقی یا حقوقی باشد. کاربرد واژه آرم در زبان فارسی به جای واژه لوگو تقریباً متداول است. فرهنگ هزاره لوگو را این گونه معرفی می‌کند: نشان یا آرم یک مؤسسه است. در فرهنگ لاروس، لوگو، بازنمایی گرافیکی از یک علامت صنعتی یا تجاری است (فقیهی پور و افشارپور، ۱۳۸۹، ۱۳۲). همچنین یک نشان تصویری ساده، مختصر، مؤثر و موجز، که موضوعی را بیان می‌کند (ممیز، ۱۳۸۴، ۱۰).

بستر بروز کهن‌الگوها

کهن‌نمونه‌ها، در واقع بازمانده نیاکان بشر است. اسطوره‌ها و افسانه خدایان تجلی کهن‌نمونه‌ها هستند که لایه‌های عمیق آنها نمادین است. نمادها گاه جهانی هستند و به جغرافیا و فرهنگ خاصی تعلق ندارند. انسان در تمامی دوران، به ایجاد نماد پرداخته است. این نمادپردازی‌ها در اساطیر، آیین‌ها، اشعار، مناسک، هنر و به طور کلی در رفتار انسان متجلی گردیده‌اند (اسماعیل پور، ۱۳۸۷، ۵۲-۵۱). برای نمونه "یک کهن‌الگو را می‌توان به اشکال مختلف تجربه نمود؛ یک داستان، یک شکل یا تصویر مانند ماندالا، یک شخصیت اسطوره‌ای کهن‌الگویی یا حتی یک احساس عاطفی (اسنودن، ۱۳۹۲، ۱۲۱)، و این گونه است که اکثر ما، از تأثیر ادراک و شناخت پدیده‌ها، تصویر ذهنی ما از جهان، بر روی فعالیت‌هایمان به عنوان هنرمند، ناآگاه هستیم. کلیت روان انسان مدرن و متمدن، جدا از سطح بالای خودآگاهی، هنوز در عمیق‌ترین لایه‌های روح خویش، انسان تاریخی است. کهن‌الگوها در تمامی ابعاد زندگی بشری به چشم می‌خورند و به همین خاطر، تمامی فعالیت‌های انسان مانند آیین است که این نمادها را منعکس می‌کند؛ از جمله‌ی این فعالیت‌ها هنر است و به تبع آن هنر گرافیک را شامل می‌شود و از جمله دستاوردهای گرافیک، طراحی نشانه یا آرم نیز هست که در این پژوهش، تأثیر بروز کهن‌الگوها برای نمونه در آرم‌های آب و فاضلاب و آتش نشانی، بررسی می‌شود.

یکی از شیوه‌های نقد که دستاورد کارل گوستاو یونگ (۱۸۷۵-۱۹۶۱) روان‌شناس سوئیسی است و امروزه مورد اقبال قرار گرفته، نقد اسطوره‌شناسانه یا بررسی کهن‌الگوها است. نظریه یونگ، روان‌شناسی تحلیلی شخصیت نامیده شده است. کارل گوستاو یونگ، روان‌انسان را در سه سطح طبقه‌بندی کرده است: ۱- خودآگاه، ۲- ناخودآگاه فردی؛ این بخش از روان آدمی، نتیجه‌ی خاطرات و فراموشی‌های هر فرد است که گاه به این دلیل که تجربه نشده است، در لایه‌ی ناخودآگاه فرد باقی مانده است، ۳- ناخودآگاه جمعی؛ غالباً بشری و حتی حیوانی است و به شیوه‌های خاص، بنیان روانی فرد را می‌سازد. این ناخودآگاهی جمعی، همان مبنای اصلی یونگ در راستای اسطوره‌شناسی و مباحث کهن‌الگویی است که ایستگاه مشترک فرهنگی است (اسدی، ۱۳۹۴، ۹).

الف- کهن‌الگو

برگرفته شده از کلمه‌ی یونانی متشکل از دو جزء (Arche) به معنای اول و (Type) به معنای مهر و نشان گوشت (اسنودن، ۱۳۹۲، ۱۲۱) و همچنین در زبان فارسی اصطلاح کهن‌الگو، صورت دیرین و نمونه‌های کهن، ترجمه شده است. کهن‌الگو، برجسته‌ترین مفهوم در ادبیات مکتب یونگی است. کهن‌الگوها هویتی جهان‌شمول دارند و وجودشان ناشی از خاطرات مغز و ذهن انسان در طول تاریخ است (بیلسکر، ۱۳۸۷، ۶۰)؛ پس می‌توان کهن‌الگوها را به مثابه انباری دانست از تجربه‌هایی که در طول تاریخ بشر، دائماً تکرار شده است. کهن‌الگوها برای هرانسانی وجود دارند و در عمیق‌ترین لایه ناخودآگاهش یعنی ناخودآگاه جمعی، مسکن گزیده‌اند.

ب- آنیما و آنیموس

این کهن‌الگوها به طور منظم بر روان فرد تأثیر می‌گذارند (فیست، ۱۳۸۸، ۱۲۸). همزاد مونث و همزاد مذکر، به ترتیب اشاره به ویژگی‌های زنان و مردانه‌ای دارد که در ناخودآگاه مردان و زنان وجود دارند (بیلسکر، ۱۳۸۷، ۶۲). یونگ معتقد است که هر انسانی، دارای یک ویژگی شخصیتی درونی نیز هست که مربوط به ناخودآگاه او می‌شود. وی کلمه آنیما را برای توصیف جنبه‌های مونث ضمیر ناخودآگاه یک مرد به کار می‌برد. همین طور از کلمه آنیموس، برای توصیف بخش مذکر ضمیر ناخودآگاه یک زن استفاده می‌کند. کلمه آنیما غالباً برای تجسم بخش مونث ضمیر ناخودآگاه فرد مذکر به کار می‌رود (اسنودن، ۱۳۹۲، ۱۳۵). روان‌مادینه، بیانگر تمامی ویژگی‌های زنانه در وجود یک مرد است (یونگ، ۱۳۹۳، ۲۷۲). آنیما، انعکاس گنجه‌ای از تجربیات اجدادی مردان با زنان است. در دوران کهن، نمادی از الهه و جادوگر بود،

نقد کهن‌الگویی آرم (نشانه)

شواهد حاکی از آن است که هر چیزی می‌تواند معنای نمادین پیدا کند؛ همانند اشیاء طبیعی، آنچه دست‌ساز بشر است و حتی اشکال تجربیدی مانند اعداد، سه گوشه، چهارگوشه و دایره. با این حال باید گفت که کلیت جهان، یک نماد بالقوه است. انسان ذاتاً گرایش به نمادپردازی دارد به این علت نیز به اشکال و اشیاء شخصیت می‌دهد، به گونه‌ای که به لحاظ روانی، برایش معنادار و مهم می‌شوند؛ تا جایی که همین اشکال و اشیاء، حالتی مذهبی یا هنری پیدا کنند. این امر در طول تاریخ، به رابطه تنگاتنگ میان مذهب و هنر منجر شده است. تا زمانی که انسان قاصر از درک مفاهیم بود، این نمادپردازی‌ها به کمکش آمده و او را به هیجان آورده است. این رابطه‌ی متقابل مذهب و هنر، امروزه در نقاشی، پیکرتراشی و سایر هنرها به چشم می‌خورد (یونگ، ۱۳۹۳، ۲۵۲). برای مثال طراحی نشانه، یکی از زیرمجموعه‌های منحصر به فرد در طراحی گرافیک محسوب می‌شود که ماهیت وجودی آن، بر اساس نمادپردازی است. در واقع آرم، نشانه یا علامتی گرافیکی است که توسط سرمایه‌داران تجاری، مؤسسات و حتی اشخاص حقیقی، برای متمایز کردن خود از دیگران در دید عموم استفاده می‌شود. لوگو یا نشانه، نمادی است که برای بیان کردن یک عبارت یا القا نمودن یک مفهوم، به کار می‌رود. گاهی در طراحی آرم‌ها، از اشکال و فرم‌ها و خط بدون نوشتار یا علائم اختصاری حروف، استفاده می‌شود که ممکن است مفاهیمی را القا کنند، از جمله رابطه با مشتری و نوع فعالیت آن آرم یا مؤسسه را بیان کند. به طور کلی علائم، القاکننده‌ی مفاهیم ویژه در خصوص موضوع خواهند بود. در ادامه، به بررسی و نقد کهن‌الگویی دو آرم آب و فاضلاب و آتش نشانی پرداخته می‌شود.

۱- آرم آب و فاضلاب: این آرم از نوع تصویری است (تصویر). می‌توان گفت کلیت آرم در قالب دایره شکل گرفته است و به صورت انتزاعی، رگه‌هایی از آب یا موج آب را در خود جای داده است. رنگ این آرم آبی است.

بر اساس نمادشناسی شکل دایره می‌توان گفت که این شکل، شروع یا پایان ندارد. دایره نمادی از ابدیت است و در هر فرهنگ ممکن است به عنوان یک کهن‌الگو، که نمایانگر زمین، ماه، جهان و دیگر اشیاء آسمانی است، به کار برده شود. همچنین دایره، دارای حرکت آزاد است. دایره و منحنی آن، یادآور خصوصیات زنانه است. فرم دایره، با خصوصیتی مانند گرما، احساس و عشق هماهنگی دارد. این شکل به واسطه انحنای و انعطافش محافظت می‌کند. دایره چیزی را که در خود قرار می‌دهد، محدود می‌کند و چیزها را حفظ می‌کند. در واقع دایره ایمنی و ارتباط را ارائه می‌دهد. دایره (یا کره) نماد «خود» و

بیانگر یکپارچگی روان انسان و تمامی جنبه‌هایش از جمله رابطه میان انسان و طبیعت است (یونگ، ۱۳۹۳، ۳۶۵). می‌توان گفت که دایره، نمادپردازی مشابهی با یک زن دارد، مثلاً یک زن در رحم خود جنین را نگه می‌دارد و حفاظت کرده و آن را محدود می‌کند تا به کمال برسد و در واقع این شبیه به ویژگی دایره است که در رابطه با حفاظت است. در آرم آب و فاضلاب مشاهده می‌شود که فرم دایره، امواجی از آب را در خود جای داده است که این نیز متناسب با نمادپردازی‌های دایره است و مفهوم حفاظت از آب را به خوبی القا می‌کند. از دیگر سو، اگر به لحاظ نمادین کهن‌الگوی طبیعی برای دایره در نظر گرفته شود، می‌توان به عنصر طبیعی ماه اشاره کرد. برای مثال "ماه بر تمامی مظاهر کیهانی، از جمله آب‌ها، باران، نباتات، باروری... نظارت دارد (شوالیه و گربران، ۱۳۸۷، ۱۲۱). ماه، انفعالی و پذیرا است. ماه باران تولید می‌کند. ماه مطیع و تولیدگر آب، سرچشمه و نماد باروری است. متجانس با آب نخستین، و به وجود آورنده پیدایش است (همان، ۱۳۸۷ الف، ۱۲۳). ماه سرچشمه بسیاری از اسطوره‌ها، افسانه‌ها و کیش‌هاست، و صورت خود را به خدای بانوان مختلف وام داده است (ایزیس، ایشتار، آرتمیس، دیانا، آناهیتا در ایران و هکاته... (همان، ۱۳۸۷ الف، ۱۳۲). می‌توان نتیجه گرفت که نمادگرایی مشابهی میان ماه، آب، باران، سردی، اصل باروری و زنانگی وجود دارد. ماه، یک اصل انفعالی اما بارور، سردی و رطوبت و تاریکی و شب، تخیل و رویا، زیبایی و گیرایی و در ارتباط با زن است؛ که می‌توان آن را مشابه با کهن‌الگوی آنیما یا روان زنانه دانست. برای مثال ماه نماد وابستگی و اصل زنانه (مگر به استثناء) شناخته شده است و همچنین نماد تناوب و نوگردانی است (همان، ۱۳۸۷ الف، ۱۲۱). حال اگر در نقد کهن‌الگویی آرم آب و فاضلاب، فرم دایره و خاصیت منحنی‌ها را در نظر بگیریم، خواهیم دید که به لحاظ بصری فرم این آرم، لطافت، زیبایی، آرامی و حرکت و زمان را تداعی می‌کند. دایره، نمادی از تحرک و پویایی، روان و فاقد ثبات است که با توجه به موضوع آرم و خاصیت آب که روان و جاری است، بهترین گزینه به لحاظ فرم بصری انتخاب شده است. همچنین که دایره، نمادی از زنانگی و نرمی و لطافت است و امر زنانه، با باروری و زایش همراه است و به تبع آن، امر مادرانه که یادآور حفاظت و نگهداری از نوزاد است، همگی نمادپردازی متناسبی با شکل دایره و خاصیت روانی و نیروی باروری آب، و همچنین کهن‌الگوی طبیعی ماه و روان زنانه یا آنیما دارد. رنگ متناسب با فرم دایره و اشکال منحنی، رنگ آبی است. رنگ آبی به لحاظ بصری، نشانی از آرامش و لطافت است. پس دایره با رنگ مکملش در این آرم به درستی انتخاب شده است. دایره می‌تواند به مثابه یک کهن‌الگو، نمادی از حفاظت، نگهداری، آغاز زندگی، محصور و محدود کردن باشد، همچنین نمادی از زنانگی باشد و یادآور تولد جنین از رحم مادر است که جنین در رحم مادر قرار گرفته تا محفوظ بماند. از طرفی لطافت دایره و تحرک آن، با روحیه زنانگی همسواست. از دیگر سو، امر زنانه با سردی، ماه، باروری و آب در ارتباط است. با توجه به فرم و آرم آب و فاضلاب و موضوع آن که مربوط به آب است، بسیار جای تأمل است که این آرم می‌تواند نمادی از زنانگی باشد و از طرفی هم با آب، سردی و روانی و تحرک در ارتباط است و آب نیروی رشد موجودات زنده و متناسب با قدرت

را با مربع و زنان را با دایره نشانه‌گذاری کرده است و کسانی که دارای کورنگی هستند با اشکال توپر نمایش داده است. مثلاً آگریک زن کور رنگ باشد، از یک دایره توپر سیاه رنگ استفاده کرده است (Earle, 1845, 54). در اینجا شاهد استفاده از نمادپردازی دو شکل دایره و مربع هستیم که در پزشکی مورد استفاده واقع شده است. حال جای تأمل است که آیا این انتخاب‌ها و نمادپردازی‌ها، بدون قصد و غرض انتخاب شده یا اینکه انسان امروزی، پا در جای گذشتگان نهاده و آنها را تکرار کرده است. این نمادها می‌توانند نمادی از بروز کهن‌الگوها در روان انسان معاصر باشند که ردپای دو کهن‌الگوی آنیما و آنیموس، به وضوح قابل درک است. برای مثال، انسان گذشته از کهن‌الگوی طبیعی خورشید برای نمادپردازی مردان (جز در موارد استثنا) استفاده کرده است. گاه خورشید را پسر خدای متعال، و برادر رنگین کمان در نظر می‌گیرند. در استرالیا، خورشید را پسر خالق، تصویر خدا و معبود انسان‌ها می‌دانند (شوالیه و گربران، ۱۳۸۲، ۱۱۷) و همچنین در یونان باستان، آپولون خدای خورشید است. همچنین خورشید علامت ویشنو است و علامت بودا (چنانچه در بعضی از متن‌های چینی آمده: انسان زرین یا خورشید-بودا) (همان، ۱۱۹). از سوی دیگر، در اخترشناسی و طالع بینی، خورشید نماد زندگی، گرما، روز، نور، اقتدار، جنس مذکر، و تمامی چیزهایی است که پرتوافکن است. در مللی با اساطیر و آیین‌های ستاره‌پرستی، خورشید نماد پدر بوده است، چنانچه هم اکنون نیز خورشید را در نقاشی کودکان و یا در رویای بزرگسالان به عنوان پدر تفسیر می‌کنند. در اخترشناسی نیز از دیرباز، خورشید نماد اصل مذکر و نماد اصل اقتدار بوده است و از همینجا است که پدر که اولین مظهر این دو اصل است، بنابراین با خورشید در ارتباط است (همان، ۱۲۶). می‌توان چنین نتیجه گرفت: «خورشید نمادی از نرینگی، دارای صفاتی همچون خیر، بارور کننده، سوزاننده و کشنده، گرما و حفاظت، روز و روشنایی و اصل اقتدار است که این مشخصات، یادآور اصل پدر در خانواده است؛ که به نوعی همگی با کهن‌الگوی آنیموس (روان مردانه) هماهنگ می‌شود.» حال در بررسی نقد کهن‌الگوی آرم آتش نشانی (تصویر ۲)، چنین ارزیابی می‌شود که، فرم مربع به لحاظ بصری استقرار، استحکام، سکون و ثبات را تداعی می‌کند.

مربع، ثبات‌گرا، نمادی از مکان، ایستا و غیرقابل انعطاف است، فرم این آرم نمادی از مردانگی است؛ دارای چهار زاویه، نماد برابری، برادری، عدالت، عقل و منطق است. رنگی که متناسب با انرژی مربع می‌تواند انتخاب شود، قرمز است؛ که در این آرم نیز شعله را با رنگ قرمز نشان داده است که با فرم کلی آرم هماهنگی بصری به وجود آورده است. در آرم آتش نشانی که رنگ قرمز در تعادل با فرم مربع به کار رفته، از طرفی شعله و آتش نمایانگر گرمی است و اگر مربع نماد مردانگی باشد، این آرم نیز با گرمی، خورشید و آتش در ارتباط است. در نتیجه‌گیری نقد کهن‌الگوی این آرم باید گفت که روحیه مسلط در این آرم متناسب با کهن‌الگوی (آنیموس) یعنی امر مردانه است. پس ممکن است کهن‌الگوی آنیموس در طراحی آرم آتش نشانی استمرار داشته است. همانگونه که براساس عقاید و نظریات یونگ، عنصر نرینه می‌تواند با ویژگی‌هایی از جمله صلابت، استواری، دارای عقاید مطلق انعطاف ناپذیر، عقلانی و منطقی ظهور یابد (یونگ، ۱۳۹۳، ۲۹۳).

باروری زن است. چنانچه ژان شوالیه در فرهنگ نمادها نوشته است، شاعران رمانتیک آلمان، به طرزی زیبا آب را با صفات زنانه، توصیف کرده‌اند (شوالیه و گربران، ۱۳۸۴، ۲۳). در تجزیه و تحلیل کهن‌الگوی این آرم براساس تئوری کارل گوستاو یونگ، می‌توان چنین نتیجه گرفت که احتمالاً در این آرم، تاثیر کهن‌الگوی (آنیما) یعنی امر زنانه مشهود است؛ چنانچه یونگ معتقد است: عنصر مادینه، تجسم تمامی گرایش‌های روانی زنانه همانند احساسات، خلق و خواهی مبهم، مکاشفه‌های پیامبرگونه، حساسیت‌های غیرمنطقی، قابلیت عشق شخصی، احساسات نسبت به طبیعت و... است (یونگ، ۱۳۹۳، ۲۷۲).

۲- آرم آتش نشانی: این آرم اثر مرتضی ممیزاست. وی در تفسیر این آرم اذعان دارد که جنبه اخطار و توجه را به خوبی القای می‌کند. چارچوب سیاه رنگ، روحیه تسلط و کنترل آتش را تداعی می‌کند (مشکی، ۱۳۸۴، ۱۰۹). می‌توان گفت که قالب کلی این آرم، یک مربع است و همچنین دارای یک فرم انتزاعی قرمز رنگ به مثابه شعله آتش است. حال اگر به لحاظ نمادی و مفهومی بخواهیم شکل مربع را تفسیر کنیم باید گفت: نماد زمین است در مقابل آسمان که نمادش دایره است. مربع همچنین نمادی از کل دنیا است. مربع عدد چهار را تداعی می‌کند که رقم معرف کمال الهی است. مربع از لحاظ تجسمی، نشان دهنده‌ی استقرار، استحکام، سکون و ثبات و تعادل و تناسب است. مربع نماد مکان نیز هست، همان گونه که دایره و مارییچ نماد زمان هستند (هوهنه‌گر، ۱۳۶۶، ۳۳). همچنین در اساطیر ایرانی، مربع و مکعب نماد اهورامزدا هستند (افشارمهاجر، ۱۳۷۹، ۴۵). مربع و مستطیل پایدار هستند. آنها اشکال آشنا و قابل اعتماد هستند و صداقت را نشان می‌دهند. آنها دارای زوایای راست و نشان دادن نظم، ریاضیات، عقلانیت و رسمیت هستند. مربع و مستطیل، نشان دهنده‌ی انطباق، صلح، صداقت، امنیت و برابری است. مربع از لحاظ بصری، شکلی است متعادل، محکم و ایستا و نموداری از استواری، مردانگی، سکون، منطق و معرف زمین است. برخی از ویژگی‌های شکل مربع مانند استحکام و استواری، قابل مقایسه با قدرت فیزیکی مردان است. از طرفی حالت سکون و انعطاف ناپذیری مربع را، می‌توان به خاصیت ایستا و غیرقابل انعطاف مردان به لحاظ روانی نسبت داد. شکل‌های منحنی، ریتم و حرکت، شادی، لذت و سخاوت را ارائه می‌دهند. آنها زنانه‌تر از شکل‌های تیز هستند که انرژی، خشونت و خشم را فراهم می‌کنند. در سال ۱۸۴۵، Pliny Earle در یک جدول کورنگی، از دایره و مربع استفاده کرده است؛ این اشکال به صورت توخالی و پریه کار رفته‌اند. در این جدول، مردان

تصویر ۲- آرم آتش نشانی.
ماخذ: (مشکی، ۱۳۸۴، ۱۰۹)

نتیجه

که احتمالاً در این آرم، تاثیر کهن الگوی آنیما یعنی امر زنانه، مشهود است. در مقابل آرم آتش نشانی نیز در قالب کلی یک مربع است. مربع نمادی است از زمین در برابر آسمان که نماد آن دایره است. مربع از لحاظ تجسمی، نشان دهنده‌ی استقرار، استحکام، سکون و ثبات است. مربع به واسطه داشتن زوایای راست گوشه، تداعی کننده نظم، عقلانیت و رسمیت است. متعادل، محکم و ایستا و نموداری از استواری، مردانگی، سکون، منطق و معرف زمین است. در بررسی نقد کهن الگویی آرم آتش نشانی، چنین ارزیابی می‌شود که فرم مربع به لحاظ بصری، استقرار، استحکام، سکون و ثبات را تداعی می‌کند. مربع، ثبات‌گرا، نمادی از مکان، ایستا و غیرقابل انعطاف است و فرم این آرم نمادی از مردانگی است. در آرم آتش نشانی که رنگ قرمز در تعادل با فرم مربع به کار رفته، از طرفی شعله و آتش نمایانگر گرمی است و اگر مربع نماد مردانگی باشد، این آرم نیز با گرمی، خورشید و آتش در ارتباط است. در نتیجه روحیه مسلط در این آرم، متناسب با کهن الگوی (آنیموس) یعنی امر مردانه است. آن طور که بر اساس عقاید و نظریات یونگ عنصر نرینه می‌تواند با ویژگی‌هایی از جمله صلابت، استواری، دارای عقاید مطلق انعطاف ناپذیر، عقلانی و منطقی ظهور یابد.

با توجه به تحلیل و نقد کهن الگویی، دو آرم آب و فاضلاب و آتش نشانی بر اساس نظریات یونگ می‌توان گفت که آرم آب و فاضلاب، در قالب دایره شکل گرفته است و به صورت انتزاعی رگه‌هایی از آب یا موج آب را در خود جای داده است. دایره یک شکل آرکه‌ای یا کهن است که نمایانگر زمین، ماه، جهان و دیگر اشیاء آسمانی است. همچنین دایره دارای حرکت آزاد است. دایره و منحنی آن به صورت زنانه دیده می‌شود. دایره از آنچه در خود دارد، محافظت می‌کند. در این حالت، دایره نمادپردازی مشابهی با یک زن دارد، مثلاً یک زن در رحم خود جنین را نگه می‌دارد و حفاظت کرده و آن را محدود می‌کند تا به کمال برسد و در واقع این شبیه به خصلت دایره است که در رابطه با حفاظت است. در آرم آب و فاضلاب مشاهده می‌شود که فرم دایره امواجی از آب را در خود جای داده است که این نیز متناسب با نمادپردازی‌های دایره است و مفهوم حفاظت از آب را به خوبی القا می‌کند. همچنین که دایره نمادی از زنانگی و نرمی و لطافت است و امر زنانه با باروری و زایش همراه است و به تبع آن، امر مادانه که یادآور حفاظت و نگهداری از نوزاد است، همگی نمادپردازی متناسبی با شکل دایره و خاصیت روانی و نیروی باروری آب، روان زنانه یا آنیما دارد. بر اساس تئوری یونگ می‌توان چنین نتیجه گرفت

پی‌نوشت‌ها

شوالیه، ژان و گریبان، آلن (۱۳۸۲)، فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، جلد ۳، جیحون، تهران.
شولتز، دوان (۱۳۹۴)، نظریه‌های شخصیت، ترجمه یوسف کریمی، ارسباران، تهران.
فقیهی پور، جواد و افشارپور، منصور (۱۳۸۹)، بررسی میزان تأثیرگذاری آرم، نشان و درفش نظامی بر روحیه و اعتماد به نفس نظامیان، مدیریت-مدیریت نظامی، سال دهم، شماره ۴۰، صص ۱۲۵-۱۷۶.
فیست، جس (۱۳۸۸)، نظریه‌های شخصیت، ترجمه یحیی سید محمدی، روان، تهران.
مشکی، ساعد (۱۳۸۴)، نشانه‌ها، جست و جوهای مرتضی ممیز در نشانه، یساوی، تهران.
ممیز، مرتضی (۱۳۸۴)، چند و چون یک نشانه، هنر و معماری رشد آموزش هنر، شماره ۵، صص ۱۰-۱۳.
مورنو، آنتونی (۱۳۷۶)، یونگ، خدایان و انسان مدرن، ترجمه داریوش مهرجویی، مرکز، تهران.
هوهنگر، آلفرد (۱۳۶۶)، نمادها و نشانه‌ها، ترجمه علی صلح جو، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.
یونگ، کارل گوستاو (۱۳۹۳)، انسان و سمبول‌هایش، ترجمه محمود سلطانی، جامی، تهران.
Earle, Pliny (1845), ART. VI. --On the Inability to distinguish Colours, *The American Journal of the Medical Sciences*, 1827-1924, 18, 346.
Resta, Robert G (1993), The crane's foot: The rise of the pedigree in human genetics, *Journal of Genetic Counseling*, 2,4, pp.235-260.
Steam, William T (1962), The origin of the male and female symbols of biology, *Taxon*, pp.109-113.

- 1 Anima.
- 2 Animus.
- 3 Logo.
- 4 Sign.
- 5 Archetype.
- 6 Carl Gustav Jung.

۷ در روان‌شناسی تحلیلی یونگ مرکز هشیاری، بخشی از روان است که با درک کردن، تفکر، احساس کردن و یادآوری ارتباط دارد.

فهرست منابع

اسماعیل پور، ابوالقاسم (۱۳۸۷)، اسطوره بیان نمادین، سروش، تهران.
اسنودن، روث (۱۳۹۲)، یونگ مفاهیم کلیدی، ترجمه افسانه شیخ‌الاسلام‌زاده، عطایی، تهران.
افشار مهاجر، کامران (۱۳۷۹)، حضور نمادها در هنرهای سنتی ایران، هنرنامه، شماره ۸، صص ۵۱-۶.
بیلسکر، ریچارد (۱۳۸۷)، اندیشه یونگ، ترجمه حسین پاینده، آشیان، تهران.
داندیس، دونیس (۱۳۹۰)، مبادی سواد بصری، ترجمه مسعود سپهر، سروش، تهران.
ستاری، جلال (۱۳۷۴)، اسطوره و رمز مجموعه مقالات، سروش، تهران.
شوالیه، ژان و گریبان، آلن (۱۳۸۷)، فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، جلد ۵، جیحون، تهران.
شوالیه، ژان و گریبان، آلن (۱۳۸۴)، فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، جلد ۱، جیحون، تهران.

The Psychological Study of the Visual Literacy of the Logo (Sign), Based on the Ancient Psychological Anima And Animus “Psychic” Case Study: Sewage Water Logos, Firefighting

Asghar Fahimi Far¹, Azita Shokoozadegan²

¹Associate Professor, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

²M.A. Student of Art Research, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran.

(Received 9 Apr 2018, Accepted 23 Jun 2018)

In Yung's system, the entire personality or psychology of man consists of several distinct structures, which include self-conscious, unconscious and unconscious. In this system, there are two levels of unconsciousness: a higher surface and a deeper and more strongly penetrating surface. The most insolent and unattainable level of mental, collective consciousness, or subconscious metaphysical is the most unusual and controversial aspect of the Yung system. In a collective consciousness, man as a whole maintains human and pre-human experiences and transmits these congruent experiences to later generations. Therefore, the collective consciousness is the repository of all human-type experiences that have been transmitted to each of us. The collective subconscious has two main aspects: 1. Ancient patterns: these are mental patterns that help one to understand subconscious thoughts. 2. Instincts. The old patterns are not real and completely transformed memories, but the old one is a pre-prepared pattern that remains to be seen in the face of a person's life before its contents are revealed. "Their old patterns are a system of images and emotions that give birth to the mind, and indeed the legacy of its psychological aspects. The background of the ancient patterns of dreams, myths, epics, mystical and folk stories, and generally literary works, are artistic, which are somehow associated with the unconscious and unconsciously involved in their creation. Some ancient patterns are more transformative than others are, so they constantly affect our psyche; these ancient patterns include: Anima, Animus. These ancient patterns can be visualized in a form. Symbolist history shows that anything can have a symbolic meaning;

such as natural objects (rocks, plants, animals, humans, mountains, valleys, the sun, the moon, wind, water and fire) or what the hand An instrument is a human being (such as a house, a ship and a car) or even abstract forms (such as numbers, triangles, quadrangles, and circles). Symbol design, for example, is one of the most common and unique specialties in graphic design, and the design of the sign is very far away, where early humans for the transfer of concepts related to Hunting at one point recorded signs on the walls of the caves, and wherever it was seen, it transmitted a single concept to the audience and viewer. The present study was conducted using descriptive-analytical method and data collection method in the form of a library. The purpose of this study is to investigate and analyze the pattern of two logos of sewage and firewall, recognizing the importance of the pattern of ancient patterns. Designing a logo as a visual expression that has an old background is itself a symbolic expression that can bring symbols that are derived from myths, ancient patterns and thoughts of our ancestors. For this, ancient patterns such as Anima and Animus can affect the design of logos. As can be seen in this research, it can be said that in designing the sewage logotype, the ancient effect of anima pattern and firewall logo, the ancient effect of the animus pattern is observed.

Keywords

Archetype, Anima, Animus, Logo, Sewage Water, Fire.